

Par. 24 In de overgangsjaren

De tweede helft van de 19e eeuw

Zo lag Onstwedde daar nu al eeuwen, veilig weggeborgen in het Westerwoldse, omsloten door veen. Weliswaar toegankelijk - dat bleek ons o.a. door de vele hulpbehoevenden die hier van buiten het landschap kwamen - maar daarmee is dan ook alles gezegd.

Westerwolde is geografisch wel vergeleken met een zak, waar je van boven in moest kruipen. Wilde je er weer uit, dan moest uiteraard dezelfde weg gevolgd worden.

Door die geïsoleerde ligging heeft de Westerwolder, de Onstwedder geleerd z'n eigen boontjes te doppen; hij moest wel of hij wilde of niet. Die dwang van het "wel moeten" leidt langzamerhand tot de instelling van het "niet anders meer willen". Men gaat z'n eigen gang.

De oude Onstwedders hebben deze instelling anno 1977 nòg, zo zal ieder die als "import" in Onstwedde komt, merken. Men kan nieuwe, goede of slechte ideeën verkondigen, de rasechte Onstwedder zal slechts antwoorden met "O, jao?" of "Jao hè?", En als de vreemdeling z'n hielen heeft gelicht, gaat men over tot de alledaagse gang van het leven; een flauw gevoel van medelijden met de vreemdeling is het enige, dat aan zijn komst zal herinneren.

N.B. Anderzijds is het zo, dat de Onstwedder de "import", die open wil staan voor Onstwedder zeden en gebruiken, zonder meer met een hartelijke instelling tegemoet treedt.

Zo heeft het ontstaan van de nieuwe kolonie Stadskanaal, de Onstwedders in eerste instantie waarschijnlijk ook wel wat kopzorgen gekost. Kerkelijk is de nieuwe kolonie immers tot ca. 1830 op Onstwedde aangewezen, en we krijgen het idee, dat de vele nieuwlichters, die zich daar vestigen niet altijd even welkom geweest zijn. Stadskanaal gaat echter meer en meer een zelfstandig bestaan leiden, zodat de Onstwedder zich in z'n eigen vertrouwde omgeving met de eigen vertrouwde gewoonten kan terugtrekken. Een vetpot is het dan nog steeds niet. Het vergaat de Onstwedder boer net als al z'n Westerwoldse collega's: hij is "geldarm" en "landrijk". Op dat land moet hij door keihard werken z'n brood verdienen. Want we moeten wel de aantekening maken, dat de kwaliteit van dat land op vele onderdelen te wensen overlaat. Met name de waterbeheersing is een zeer moeilijk punt. De boeren van bijvoorbeeld Smeerling zouden daarover een boekje hebben kunnen opendoen.

De boeren zelf zijn aan de slechte afwatering gedeeltelijk mede schuldig geweest. De capaciteit van de A's was zonder meer al onvoldoende, maar daarnaast waren op diverse plaatsen ondiepten ontstaan, waar vee doorheen gedreven werd of waar wagens overtrokken. Daardoor ontstonden dammen, die niet opgeruimd werden. Een zeer overvloedige groei van waterplanten, en de vele krommingen maakten het euvel compleet.

De wegen zijn omstreeks het midden van de vorige eeuw niet eens gewoon slecht te noemen. Het zijn, vooral in regenachtige tijden, onbegaanbare modderbrij-paden. Nog in 1897 komt de reiziger die per rijtuig door Westerwolde trekt ettelijke keren bordjes tegen met het verzoek "Men wordt verzocht te versporen". De karren en wagens, die van de wegen gebruik maken, volgen namelijk alle trouw hetzelfde spoor, ze kiezen de gebaande weg zullen we maar zeggen.

Het gevolg van deze handelwijze is, dat een groot gedeelte van de weg nooit gebruikt wordt, en dat de ontstane sporen soms een halve meter diep zijn.

Verharde wegen kent Onstwedde tot 1866 niet. Dan komt er een verharde verbinding met Wedde, in 1875 gevolgd door een straatweg Onstwedde - Stadskanaal. Wel wat laat als we een vergelijking trekken met de rest van ons land. Ook in dit opzicht is Westerwolde "een beetje vergeten".

Wanneer we deze vrij sombere gegevens nog eens overlezen, kunnen we begrijpen dat in de editie 1846 van het bekende "Aardrijkskundig Woordenboek" van Van der Aa staat, dat de winning van ijzeroer in de omgeving van Onstwedde o.a. niet door gaat, wegens "de ongelegenheid van dit oord". Het had er namelijk even op geleken, dat de zware laag ijzeroer, die rond Onstwedde nier ver beneden de oppervlakte voorkwam, zou kunnen leiden tot een bloeiende "orre"-industrie. Men dacht daarbij, volgens Van der Aa, met name aan leverantie aan ijzergieterijen in Deventer en Doetinchem. De kwaliteit viel echter tegen en bovendien lag Onstwedde - als gezegd - "te ongelegen".

Van der Aa geeft nog wat meer gegevens, die interessant genoeg zijn om te vermelden. De gemeente Onstwedde telt in of omstreeks 1846 een aantal van 413 huizen bewoond door 551 huisgezinnen, tesamen vormende een bevolking van 2.600 inwoners. De plaats Onstwedde zelf is "een onregelmatig, schilderachtig dorp, aan eenen krommen, niet geplaveiden weg. Men telt er 171 huizen en 870 inwoners". Opvallend is voorts, dat de dorpschool van Onstwedde gemiddeld door liefst 180 leerlingen wordt bezocht, en dat terwijl ook Veenhuizen in die tijd nog een eigen school had. *)

*) *Zie hiervoor het artikel "Minstens 267 jaar onderwijs in Onstwedde" van mej. A. Luring in deel II.*

"De meeste mensen vinden hun bestaan in de schapeteelt en in den landbouw. Men heeft hier heidevelden, hooge en lage landen, zand-, veen-, leem-, en derriegrond. In de gehuchten en in het dorp staat veel bosch". Onmiddellijk denken we aan het gezegde, dat in oude tijden een eekhoorn van Ter Apel naar Onstwedde kon komen, zonder een enkele keer de grond te hoeven raken. Er moeten heel wat bomen verloren zijn gegaan in de afgelopen eeuw.....

De lonen, die aan de arbeiders worden uitbetaald, rechtvaardigen opnieuw de veronderstelling, dat men uiterst bescheiden leefde in oud-Onstwedde. Omstreeks 1850 verdient een losse arbeider nog steeds niet meer dan 50 cent per dag. De vaste knecht komt beter weg, al is het dan niet zozeer in geld. Hij mag rekenen op zo'n f. 100,-- per jaar + een toegift in de vorm van een paar schoenen, wat hemden, wat linnen, een broek, een paar kousen, en nog wat spullen. Daarnaast heeft hij natuurlijk kost en inwoning toe. De dienstboden, die ook allerlei landbouwwerkzaamheden moeten verrichten, dienen zich met ruwweg de helft van het loon van de vaste knecht tevreden te stellen. Ondanks deze schrale geldelijke beloning is er geen reden tot overdreven jheremiades. De verhouding boer - arbeider is in het Westerwoldse namelijk bijna altijd zodanig goed geweest, dat de knecht van zijn baas vrij gemakkelijk een paar schaapsweiden los kan krijgen. Een beetje hooi zit er vaak ook nog wel aan. En als hij eventueel een stukje land heeft gehuurd om er boekweit te verbouwen, dan is een paard van de boer - al of niet tegen een geringe vergoeding - ook door de arbeider te gebruiken. Door niet op te jonge leeftijd in het huwelijk te treden, en zuinig te leven (al vraag je je af, of het zuiniger kon dan ze al deden), slagen verschillende arbeiders er in vroeger of later een (keuter)-bedrijfje voor zichzelf te beginnen.

Een aardige som ineens valt er te beuren, als je in plaats van een eigenerfde boerenzoon in militaire dienst gaat. Meermalen maakt een arbeider, die voor zichzelf wil beginnen op deze wijze zijn startkapitaaltje rond. Mocht er nog een bedragje mankeren, dan is zijn werkgever vaak wel genegen hem dat tegen niet al te ongunstige voorwaarden te lenen. Zo kan ook de arbeider z'n eigen bestaan opbouwen. Als aanvulling op het inkomen, blijft hij zich meestal tevens als los arbeider verhuren. Een zuinig bestaan blijft het onder alle omstandigheden, maar men redt zich. Men had geleerd zichzelf te redden. De verhouding boer - arbeider accentueert de daaruit voortvloeiende lotsverbondenheid nog eens extra.

Vanuit dit oogpunt is het begrijpelijk, dat wanneer er in 1892 in het Oldambt onder de boerenarbeidersbevolking grote onrust ontstaat, omdat er gebrek aan werk en brood is, de houding van de Westerwoldse land-arbeider daarbij erg gunstig afsteekt.

Was de Oldambster boer meer en meer een inspecteur van zijn bezittingen geworden, en de afstand boer - arbeider daardoor steeds groter, in Westerwolde blijft zowel de boer als de arbeider zich er duidelijk van bewust, dat slechts door gezamenlijke en noeste arbeid het hoofd boven water gehouden kan worden. Deze instelling maakt het mogelijk, dat er ondanks barre woonomstandigheden, beklagenswaardige medische verzorging (in 1870 is er 1 dokter in Blijham voor heel Westerwolde!!), en uiterst gebrekkige ontwikkeling (een kruisje als handtekening blijft "in"), toch in redelijke mate tevredenheid heerst in Onstwedde en de omliggende gehuchten. Een tevredenheid, die z'n uitwerking heeft gehad op de volgende geslachten, tot in het heden toe. Een tevredenheid, die door de buitenstaanders wel eens wordt verward met "een-aantal-jaren-achteraankomen". Een tevredenheid, waarvan de bijna 80-jarige mevrouw R. Eefsting-Hoiting uit Vlagtwedde nog weet te vertellen als ze in 1962 vertelt over haar ouders, die een keuterboerderijtje hadden op de Onstwedder Barlage.

"Rijkdom hebben mijn ouders niet gekend. Ze hadden evenwel hun dagelijks brood, en ze zijn daarvoor dankbaar geweest. Negen kinderen zijn uit hun huwelijk geboren, waarvan ik alleen nog in leven ben.

Ik weet nog goed, dat mijn moeder garen spon voor een boer om de helft en dat moest ze dan weer ruilen voor kruidenierswaren. Brood bakte mijn moeder zelf van roggemeel en wittebrood kreeg ze door er wat tarwemeel doorheen te doen. Ik weet nog erg goed, dat er in de oven buiten broden zaten. Zo'n oven werd dichtgesmeerd en het brood moest er een hele nacht in broeien. Toen mijn ouders eens 's morgens naar de oven gingen kijken, was de deur open en de broden lagen in stukken op de grond.

Dat hadden geen mensenhanden gedaan, maar hongerige legerhonden hadden hun honger met onze broden gestild. Die honden zwierven altijd vrij rond.

Op een zondagmorgen toen wij naar de kerk gingen, waren de schaapskooien opengebroken (ledere arbeider had één of meer schapen). Alle schapen waren door die bloeddorstige dieren doodgebeten. Ze zijn later wel opgespoord: ze behoorden toe aan een kruidenier, die ze gebruikte voor z'n hondekar.

Wat was alles in die tijd een stuk goedkoper. Mijn ouders hadden ook een varken en de biggen kostten nog geen gulden. Toen ze zes weken oud waren, kwam er een arbeider bij mijn vader, die wel een big wilde hebben. "Ik heb geen geld", zo zei hij. Vader zei: "Dan betaal je mij maar, als je centen hebt", en de arbeider kreeg het varkentje mee. Toen ze eens samen in het veld werkten - mijn vader en die arbeider -

elk aan een kant van de sloot, riep die arbeider mijn vader toe: "Kijk eens Jan. Wat hebben wij dikke nieuwe aardappelen van 't jaar!" en hij wierp vader een dikke aardappel toe.

Daar zat het geld van het gekochte biggetje in".

Een tevredenheid, die mevrouw Eefsting zelf nog blijkt te kennen, als ze haar verhaal besluit met de woorden: "Ik ben nu 78 jaar en verwacht op deze aarde verder niet veel vreugde meer.

Ik verwacht nu de eeuwige vreugde bij de Heer!".

Vincent van Gogh: "De aardappeleters"
(Rijksmuseum Kröller-Müller)